

BİLGİNİN İNSAN HAYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Ali Osman ENGİN*

ÖZET

Eğer bilginin ve bilimin ne olduğunu tam olarak kavramak ve anlamak isterseniz, bu kavramın genel içeriği hakkında tatmin edici bilgiye ulaşmak için iyi bir başlangıç yaptığınız söylenebilir. Günümüzde birçok etkinlik “bilim” olarak karakterize edilmesine karşın, diğer bazı etkinlikler ise “uydurma, sözde bilim” olarak karakterize edilmektedir.

Bilgi bilimsel araştırmaların bir verisidir ve insan hayatını daha kolaylaştırmak, yeni teknolojik ürünler ve yeni teknolojiler üretmek için bir unsurdur. Bilgi insan hayatı üzerindeki etkilerine göre bir kısım farklı gruplara ayrılır.

Her bilimsel aktivite iki çeşit kısmi etkinlik vasıtasıyla karakterize edilir. Birincisi birkısım gözlem ve algılama şekilleridir ve duygularımız çerçevesinde varlığını sürdürebilir. Bir başka açıdan ve daha endirekt olarak olarak da, mikroskop, teleskop, ya da stetoskop ve hatta daha da dolaylı olarak gizlilikleri ortaya çıkarabilecek olan röntgen ışınlarıyla iş yapan alet ve edevat veya elektro kardiyografi gibi yeni yeni teknolojik ürünlerin üretilmesiyle ilgili duygu ve düşüncelerdir. Öteki kısmi etkinlik ise, bazı düşünsel etkinliklerdir. O gözlemi çevreler ve kapsamına alır. Örneğin: az veya çok, bilinçli bir düşünsel aktivite gözlem için bir tanıtım özelliği taşır. O özel bir istikamete doğru gelişen dikkatlerimizi yönlendirir.

Anahtar Kelimeler: *Bilim, bilimsel aktiviteler, teknoloji, teknolojik ürünler, insan düşüncesi.*

* Dr. , Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi. aengin@atauni.edu.tr

THE IMPORTANCE AND POSITION OF KNOWLEDGE IN HUMAN LIFE

ABSTRACT

If you want to understand what science and knowledge is, it could be said that you make a good start to understand and have satisfying knowledge about the general content of the concept. Many activities are today characterized as "Science!", while other activities are just as definitely characterized as "Pseudoscience!".

Knowledge is the data of scientific researches and it is an instrument to produce new technologies and new technological productions to make human life easier. It is put into some different kinds of groups according to their functions on human life.

Every scientific activity is characterized by two partial activities. One is some form of observation/perception. It can take place directly, through the senses, somewhat more indirectly via some form of an, in one or another respect sense improving instrument like a microscope, a telescope or stethoscope, or even more indirectly via some detecting instrument like a Geiger counter, an electrocardiograph or an x-ray apparatus. The other part is some form of thought activity. It "surrounds" and penetrates the observation/perception: A more or less conscious thought activity takes place as an introduction to the observation. It directs the attention in a special direction.

Key Words: *Science, scientific activities, technology, technological productions, human thought.*

Giriş

Bilgi kavramı tarih boyunca olduğu gibi, günümüzde de bütün toplumları ilgilendirmektedir. Özellikle bilgi çağı denilen süreç içerisinde, bilgi toplumuna ulaşmanın yolları aranırken, bilgi kavramının herkesin ilgi alanına girmesi çok tabii bir sonuç olarak karşımızda durmaktadır.

Bütün sihirli ve olağanüstü güçlerin şifrelerini kendi derinliklerinde bulduran bu kavram, geçmişte daha çok birtakım alanlarla ilgili olarak düşünce yürüten düşünürleri meşgul etmiştir. Ta antik çağdan zamanımıza kadar birçok düşünür, bu sorunun cevabını aramaya çalışmışlardır. İşte bütün bu çabaların sonucu olarak da bilgi kuramı doğmuştur. Bilgi sosyolojisi bu manada, bilginin ne olduğu ile ilgilenmez ve sosyal bir gerçek olarak bütün toplumlarda rastlanan bilgiyi bir veri olarak kabul eder ve toplumsal değişimdeki fonksiyonlarını ve rolünü kendi etkinliği kapsamında incelemeye çalışır.

Bilgi Nedir?

Emile Brehiere göre, “**bilgi eşyanın yüzeyinde dolaşmaz; bilgi, varlığın içerisinde ve derinliklerindedir**”.¹ Varlıkla birleşmemizi sağlamak suretiyle, bizi gerçeğe ve mükemmelliğe doğru yükseltir. Bilgi hem insanın insan olmasını ve hem de onun yaşam mücadelesinde eşya ve olaylara egemen olmasını sağlar. Böylece Brehier’in kendi ifadeleri doğrultusunda, birbirine bağlı iki türlü bilgiden bahsettiğini söyleyebiliriz.

Bilgi iç yaşamımızın mükemmelleşmesini, varlığımızın değişmesini ve gölgeler aleminden gerçekler alemine yükselmemizi sağlayarak, insan olarak sosyalleşmemize yardım eder ve bu sosyal süreci alabildiğine hızlandırır.

Bilgi aynı zamanda insanların nesne, olay ve bunlar arasındaki birbirlerini etkileyen ve tetikleyen ilişkileri anlamalarına hizmet ederek, insanoğlunun nesne ve olaylar üzerindeki baskı ve gücünü artırır. Böylece bilgi, insan – doğa mücadelesinde, insana taraf olarak onun hakimiyetine zemin hazırlar. Ya da en azından insan – doğa arasında bir dengenin kurulmasını sağlar.

Görüldüğü üzere, bu iki bilgi anlayışı birbirlerinden bağımsız değildirler. Ancak birinci bilgi anlayışının ikinci bilgi anlayışına bir anlam yüklediği anlaşılmaktadır.

¹ Brehier, Emile, “*Science et Humanisme*”, 1948, s.: 54.

Felsefede esas itibariyle, bu iki bilgi arasında anlamlı bir denge kurmaya çalışır.

Düşünce tarihinde bilgiye hep birbirinden farklı iki anlam verilmiştir: bilgi, bazen kendi içsel değerlerimiz ve dünyamızda bir ilerleme olarak düşünülmüş ve bazen de, eşya ve olaylar üzerindeki gücümüzün artması olarak vasıflanmıştır.

İfade edilen birinci bilgi anlayışı Platon'a dayanmaktadır. Platon, böyle bir bilgi anlayışını daha çok efsanelere dayanarak ortaya koymaya çalışmıştır. Onun felsefesine göre bilgi, insanoğlunu varlık gerçekliği ile birleştirmek suretiyle, yoksun olduğu bir mükemmelliğe ulaştırır. İkinci anlayışa göre ise, bilginin amacı sadece bilgi edinmek değildir. Bilgi eşya ve doğaya egemen olmak için kullanılan bir araçtır.

Özellikle F. Bacon ve A. Comte bu düşünceyi, **“egemen olmak için bilmek”** şeklinde ifade ederek savunmaya çalışmışlardır.

Bilgiye ulaşarak bilinmeyenleri bilinir hale getirmek için yapılan tüm uğraşlar, genel olarak bilimsel uğraşlardır. Birçok düşünürü göre, bilim de bir eylemdir. Kısacası insanoğlunun refahını sağlamak için verilebilecek olan reçeteler bütünü olmakla beraber, gerçeği bulma çabasının oluşturduğu bir eylemdir. Aslında doğruyu arama eylemi olarak da ifade edebiliriz.

Şüphesiz gerçeği keşfetme eğiliminin yönlendirdiği bilimsel arayış ve çabaların amacı; insanlığa yararlı olmak ve onları daha mutlu kılmak için yaşantılarını kolaylaştırmaktır. Bilim bu sonuca bilgiyi elde ederek ulaşır.

Bu konuda materyalist bir bilgi teorisi oluşturma çabasındaki Ruben'e göre, yeterli herhangi bir bilgi teorisinin sahip olması gereken bazı karakteristiklerden bahseder.²

Bunlar: 1- Bir bilgi teorisi insanların içerisinde buldukları gerçek bilişsel dirim açısından yeterli olmalıdır.

2- Yeterli bir bilgi teorisi, bilimle tutarlı olmalıdır.

3- Bilgi, herhangi bir şeye indirgenemez bir şekilde toplumsaldır.

² Ruben, David Hilled, *“Marxism and Materialism”*, Sussex, Harvester Press, 1979, s.: 96 – 113.

4- Tutarlı bilgi teorisi mutlaka insanların toplumsal pratikleriyle ilişkili olmalıdır.

Bilginin dışsal dünyaya ait bir gerçeklik olması, bilimle tutarlı olması ve toplumsal boyutlarının olması, onu toplumsal pratiğin önemli bir dinamiği haline getirmektedir.

Ruben, bunlara Marksist bir bilgi teorisiyle, bilgi teorisinin diyalektik ve materyalist olması gereğini de eklemiştir.

Şüphesiz insanoğlunun, kendini biçimlendirme ve oluşturma sürecindeki antropolojik ve derinde kökleşmiş yapılarından olan istem kavramının Habermasçı inşası, Ruben'in yeterli bir bilgi teorisi için ifade ettiği şartları ihtiva etmektedir. Ruben, felsefeyi ve bilgi teorisini bilimle bir süreklilik içerisinde görmektedir. Bilimi mümkün bilginin bir biçimi olarak görmemektedir. Bilimi bilgiyle özdeşleştirmekte ve böylece Habermas'ın epistemolojisinin bilim felsefesine dönüştürülmesinin temelinde yattığını belirttiği epistemolojinin, bilimsel olarak yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır.

Habermas'a göre, yalnızca bilginin değil, bunun yanında bilgi teorisinin de indirgenilemez bir şekilde, toplumsal olarak kurulmasının gerektiğini ifade etmektedir. Bilim kategorileri hakkında, bazı şüpheleri ortaya çıkarsa da, Habermas'ın bilgi ve bilim anlayışı, yeniden inşacı (reconstructive) bir anlayıştır.³

Epistemoloji, eleştirel kuramın algıladığı şekliyle ancak bir sosyal teori olarak mümkündür. Bu düşünce, epistemolojik olanın toplumsal olana radikal bir şekilde indirgenimini gerektirmez. Bunlar, ancak birbirlerini tamamlayıcı öğelerdir.

Bilginin aranması, bulunması ve özümsemesi noktasında akıl kavramı, insan olmanın gerçek imkânı olarak kabul edilmelidir. Herhangi birisinin aklını dışarıdan gelebilecek olan bir vesayet ve baskı olmadan kullanması, bir anlamda aydınlanmanın ve özgürleşmenin bir göstergesidir.

³ Alford, Freud C., *"Is Jürgen Habermas's Reconstructive Science Really Science?"*, 1985, s.: 338.

Aklın bir sürü diğer boyutları yanında toplumsal süreçlerle ilgili temel bir boyutu da bulunur.

Habermas'a göre akıl ve dil, aynen bireyleri bir anlayış birliğine getirme çabasında bulunan **"hermeneutic"** bir süreçte olduğu gibi, evrensel düzeyde, insan türünün kendisini toplumsal olarak oluşturma sürecinin tarihsel ve toplumsal olarak örgütlenerek organize edilmiş formlarıdır.⁴

Akıl tarihsel olarak dünyayı keşfetmenin ancak kendisiyle mümkün kılındığı bir gerçeklik olarak, aydınlanma felsefesiyle daha büyük bir itibar görmüştür. Aynı itibar bugün de devam ettiği gibi, yarında devam edecektir.

Habermas'ın değerlendirmelerine göre, aydınlanma; teori ve pratiğin birleştiği bir dönemdir. Teori ve pratiğin birleşmesi öyle bir boyuttaydı ki, aydınlanma filozofları oldukça etkili bir şekilde kamu oylarını etkileyerek, teorik ve pratik olarak bilim ve bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya çıkan yeni teknolojilerin kamu tarafından yararlılıkları ölçüsünde, kabul edilebilirliklerini sağlamışlardır.⁵

Özgürleşim düşüncesine, tahrif edilmemiş iletişim düşüncesi eşlik etmektedir. Ancak her ikisi de toplumsal olarak örgütlenmek durumundayken, özgürleşim ayrıca kendisini, içsel ve dışsal olarak gerçekleştirmek, yani insan – tabiat ilişkilerinde dahi temellendirmek zorundadır.

Tahrif edilmemiş iletişim düşüncesinin, Habermas'ın teorik paradigmasını, bilinçten dile kaydırması ile ortaya çıktığını, ancak özgürleşim düşüncesinin dilbilimsel dönüşten daha önce gündemi işgal ettiğini vurgulamak gerekmektedir.⁶

Daha öncede ifade etmeye çalıştığımız gibi, bilgi bilimsel çalışmaların sonucunda elde edilen bir veridir. Bu problemi tespit etme, araştırıp inceleme ve sebeplerle sonuçları arasındaki bağlantıyı ortaya

⁴ Habermas, Jürgen. **"Hermeneutic Claim to Universality"**. In Contemporary Hermeneutics, Josef Bleicher, ed. London Roudledge and Kegan Paul, 1980.

⁵ Habermas, J., a.g.e., s.: 151.

⁶ Wellmer, Albrecht., **"Communication and Emancipation: Reflections on the Linguistic Turn in Critical Theory"**, ed. John, O' Neill, London: Heinemeann, 1977.

çıkarak, istenmedik durumlarda müdahale şansını oluşturma sürecinin yöneticisi akıldır. Bütün bunlar gerçek bir aklın ürünüdür.

Böylelikle aydınlanma düşüncesinin diğer önemli bir figürünün de aklın ürünü olarak bilim olduğunu söyleyebiliriz.

Bilim ve bilimin direkt sonucu olarak ortaya çıkan bilimsel bilgi; eşya, olay ve olgularla beraber insan ve onun yaşantısını etkileyen ve temellendiren bilinen en yakın gerçekliktir.

Bilginin insan hayatını etkileme sürecinde olumlu yada olumsuz sayılabilecek sonuçlar doğurabileceği gerçeği unutulmamalıdır.⁷ Bilginin insan hayatını olumlu veya olumsuz etkileme sürecine dayanarak, bilgi ve insan hayatı arasındaki bağlantıyı daha da detaylandırabiliriz. Zaten insanoğlunun bilimsel araştırmalara yönelerek bilgiye ulaşması, kendisini ilgilendiren sorunları gidermek düşüncesinden ortaya çıkan bir gerçektir. Bu yüzden insanoğlu bilgiyi üreten ve onu kullanarak karşı karşıya bulunduğu sorunlarını çözebilen bir imtiyaza sahiptir. Bu imtiyaz her zaman herkesin elinde olamamaktadır. Böylece birilerinin lehine olduğu düşünülerek kullanılan bilimsel bilgi ve onun çıktıları aynı anda başkalarına zarar verebilir. Günümüzde toplumlar arasındaki çıkar çatışmalarında bu durumu açıkça gözlemleyiz.

Kısacası bilgi; toplumsal özneler tarafından kendisine verilen rolünü her zaman icra eder. Yada, bilgi kendisini üreten ve dönüştüren insan isteklerini gerçekleştirmek üzere ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlunun bu istek ve arzuları her zaman genel gerçeklik, gereklilik ve kabullerle uyuşan istek ve arzular olmayabilir. Bu davranış, bilimsel bilginin genel gerçekliği ile ilgili genel kabul noktasında kırılmalara sebep olabilmektedir.

Bilginin insan isteklerine bağlı sonuçlar ortaya çıkarması, toplumsal pratiği gerçekleştirir. Bilginin ortaya çıkışı, apriori olarak bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olarak inşa edip daha mükemmelliğe doğru dönüştürmekte olduğu toplumsal gerçekliğin

⁷ Gay, Peter, *"The Enlightenment: An Interpretation"*, Volume, II. *"The Science of Freedom"*, New York: Alfred A. Knopf, 1969 – 91. s.: 322.

beslendiği kaynak bilimsel bilgi ve o süreç sonucunda ortaya çıkan genel gerçekliklerdir.

Eşyanın ve objelerin yüzeyinde dolaşmayan, ancak derinliklerde ve üzerleri kıymet ve önemleri ölçüsünde örtülü olan bilgi, sadece sistemli ve özgül bakış açılarıyla ortaya çıkarılabilir ve sorunlar aşılabılır. Böylece evren sisteminin noksanlarının su yüzüne çıkarılarak tamamlanması sonucunda bütünü ve asıl gerçekliğin kavranması kolaylaşacaktır.

Habermas, bunu “kozmosun tamamlanması” olarak ifade etmektedir. İnsanoğlu hiçbir zaman tükenen ihtiyaçlarının ve isteklerinin monotonluğuna saplanacak bir yapıda değildir. Yeryüzündeki mücadelede sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların karşılanması mücadelesidir.

İnsan ihtiyaçlarının, yapısal – bilişsel birtakım özelliklere sahip olması, aranan yeni gerçekliklerle yüz yüze gelindiğinde, bireyin çabasını daha da anlamlı kılmaktadır. İnsanoğlunun sınırsız istekleri; ihtiyaçlar, hayat ve bilgi arasında tetikleyici bir güçtür.⁸

Hayat ve bilgi arasındaki ilişki amprik ve aşkın birtakım özellikler göstermektedir. Çünkü istemler, amprik ve aşkın olanları aynı boyutlarda birleştirmektedirler. Kısacası insan, bir anlamda bilginin hem öznesi ve hem de nesnesi durumundadır. Yani hem bilgiyi etkileyen ve hem de bilgiden etkilenen durumdadır.

Bilginin Kaynağı ve Sınırları: Gurvitch’in bilgi sosyolojisi ile ilgili düşüncesini onun “*Les Cadres Sociaux de la Connaissance*” adlı eserinden anlamak mümkündür. Başlangıçta bilgi terimini ifade ederek işe başlayan Gurvitch’e göre bilgi, yaşantıları ve sağ duyuyu birleştiren zihni bir davranıştır. Düşüncenin doğru olması ve bir bilgi meydana getirmesi için onun evrensel bir karaktere sahip olması ve bireysel bilince bağlı olması fikri, Gurvitch’e göre bir peşin hükümden (prejgue) başka bir şey değildir.

“Zekâ ve tecrübe birleşince düşünce; düşünce ve yöntem birleşince de bilgi” ortaya çıkar. O halde bilginin üç temel ögesi olan; zekâ,

⁸ Ottman, Henning, “*Cognitive Interests and Self Reflection*”, In Habermas Critical Debates. 1982, s.: 79 – 97.

tecrübe ve yöntem önemli bir sistemi oluşturmaktadırlar. Gurvitch'e göre bilgi ve sosyal ortam arasındaki ilişkiler, neden ve sonuç ilişkileri şeklinde açıklanamazlar. Ne bilgi sosyal ortamın oluşmasında bir neden ve nede sosyal ortam bilginin bir sonucudur. Sosyal bir gerçek olan bilgi, topyekün sosyal gerçeklik sisteminin bir sektörü yada ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak bilinen her şeyin bilinmeye değer birer bilgi olduğu gerçeğinden hareketle, insanoğlunun sosyalleşerek toplumsal gerçekliği oluşturmasının altında insan hayatını kolaylaştıran fayda ve yararların oluşturduğu sosyal bilgilerin bilinmesi gerçeğinin olması açıktır. Günümüzde bilgi toplumu sürecine doğru yol alan insanlığın bu toplumsal gerçekliği bilgi sistemleri dışında oluşturabilmesi mümkün görülmemektedir.

Aynı zamanda bilgi türleri ile diğer sosyal gerçekler arasında karşılıklı etkileşimler ve çatışmalar mevcuttur. Bilgi sosyolojisinin konusu da, çatışma ve etkileşimlerin fonksiyonel korelasyonlarını incelemektir.

Gurvitch, bilgi ile sosyal ortam arasındaki ilişkileri incelemeyen önce bilgi türleri ile bilgi çeşitlerinin genel bir tipolojilerini yapmaya ve bunlar arasındaki kompleks bağıntıları ana hatlarıyla incelemeye çalışmıştır. Nesnel bir bilim dalı olma yolunda olan bilgi sosyolojisinin önemsemesi gereken husus, yaşanan gerçeklerden hareket etmesidir.

Bilgi konusunda oldukça net bir şekilde söyleyebileceğimiz şey; çok çeşitli bilgilerin var olduğu ve bilgiler hiyerarşisinin sabit ve durağan olmayışıdır. Sosyolojik açıdan bilgilerin değişen hiyerarşisini incelemek için, şimdiye dek çeşitli toplumlarda ve çeşitli şekillerde karşımıza çıkmakta olan bilgi türlerini bilmek gerekmektedir. İşte G. Gurvitch, adı geçen eserinde önce bu bilgi türlerini birbirlerinden ayırarak genel bir bilgiler tipolojisi ortaya koymaktadır.⁹

- Bilgi Türleri:** 1- Dış dünyanın algısal bilgisi.
2- Toplum, grup, biz ve başkası bilgisi.
3- Sağduyu bilgisi.

⁹ Gurvitch, Georges, "*La Vocation Actuelle de la Sociologie*", Cilt. I. 1963. s.: 47.

- 4- Teknik bilgi.
- 5- Politik bilgi.
- 6- Bilimsel bilgi.
- 7- Felsefi bilgi.

Dış Dünyanın Algısal Bilgisi: Bu bilgi, dış dünya olay ve bu dış etkenlerle olan ilişkilerimiz bağlamında oluşturduğumuz hayallerimizi uyuşan süreçler içerisinde ortaya koymamıza yarar. Bu bilgi türü toplumsal yapılara göre bilgi hiyerarşisinde değişik konumlara sahip olabilir. Feodal bir sınıf yapısına sahip olan toplumlarda bilgiler hiyerarşisinin sonunda yer almaktadır. Böyle bir bilgi türü klasik imparatorluklarda ve sitelerde önemli bir yer işgal etmektedir.

Şüphesiz sosyal bir olgu olan dış dünyanın algısal bilgisi, önce bu dünyanın içerisinde bulunduğu zaman ve mekân boyutları içerisinde ve bir bütünlük çerçevesinde algılanmasını gerektirmektedir. Kollektif ve bir bütünlük içerisindeki sujeler de bireysel sujelerde olduğu gibi, kendi istemlerine karşı çıkan tepki mekanizmalarıyla karşılaşılır. Bu tepki koyan zorluk mekanizmalarının en önemlileri de zaman ve mekân boyutlarıdır.

İnsanlar bu zorlukları aşmak için devamlı bir mücadele içerisinde olmuşlardır. İnsanlığın bu mücadeledeki stratejisi; karşılıklı etkileşim içerisinde bulunarak, tanıma anlama ve bertaraf etme şeklindedir. Bu mücadele ve çatışmada kollektif algılamalar ortaya çıkar. Bu nedendir ki, bizim gerek kollektif ve gerekse bireysel olsun, çoğu algılarımız kollektif ölçütler tarafından kontrol edilirler. Zaten kollektif ölçütler olmadan, algılarımız bireysel manada kendimizi aşamayan ve toplumsal olma özelliğine ulaşamayan algılar olarak kalırlar.

Gurvitch'in dediği gibi, **“kollektif ölçütlerden yoksun bir bireysel algılama, hayali olmaktan başka ne olabilir? Zaman ve mekânın yalnızca bireysel bir algılamasına sebep olan bir insan; şaşırılmış, sosyal dünyada ve dış dünya içerisinde kaybolmuş, dolayısıyla yerini bulmaktan yoksun bir insandır”**.¹⁰

¹⁰ Gurvitch, Georges, *“Les Cardes Sociaux de la Connaisance”*, Paris, Puf, 1966, s.: 24.

Toplum Grup Biz ve Başkası Bilgisi: Toplum, grup, sosyal sınıflar, biz ve başkaları konularındaki bilgiler, yakın bir zamana kadar araştırmacıların dikkatlerini çekmemişlerdir. Sosyal etkileşimler ve olayların tam olarak anlaşılabilmesi için, bu bilgi türünün mutlaka biliniyor olması gerekmektedir. Bir sosyal etkileşim ortamında etkileyen ve etkilenenlerin her türlü özelliklerinin bilinmesi, sosyal olayların sebepleri ve sonuçları kapsamında anlaşılmasını sağlar. Çünkü sosyal ortamı meydana getiren faktörlerden birisi de bu bilgidir. Ancak bu bilgi türünün her zaman anlaşılması kolay değildir. Biz ve başkası kavramları toplumlara göre farklılıklar arz edebilmektedir.

Bu bilgi türünün alt yapısında, sınıfsal ve bireysel manada kültürel değer ve normların etkinliği söz konusudur. Bu değer ve normların gerek oluşumu ve gerekse şekil ve özellikleri her toplumda aynı değildir. Dolayısıyla bu etkenlerin, insanları farklı istikametlere yönlendirerek, farklı davranışlar sergilemelerine sebep olabilecekleri anlaşılmaktadır.

Sağduyu Bilgisi: Bu bilgi türü, birçok türdeki bilgi birikimlerinin toplamından ibarettir. Gurvitch buna; “güncel yaşam bilgisi” adını vermiştir. “Tecrübî bilgi” diye de adlandırabileceğimiz bu bilgi türü daha çok yaşlıların yaşantı yoluyla edindikleri bilgi türünü ifade etmektedir.

Görgü bilgisi de diyebileceğimiz bu bilgi türü çocuklarda ve gençlerde fazla detaylı boyutlarda değildir. Bu bilgi bir anlamda toplumsal ve bireysel davranış biçimlerini yansıtmaktadır ve başka bir deyişle günlük yaşam bilgisidir. İnsanlar sağduyu bilgisi sayesinde, toplumda nasıl hareket edeceklerini ve günlük yaşamın zorluklarından nasıl kurtulacaklarını öğrenirler. Böylece yanlış yollara saptaktan kurtulurlar.

Sağduyu bilgisi bu yönüyle geleneksel değerleri yansıtmaktadır. Daha çok sanayi öncesi toplum yapısında sürekliliği olan bir bilgi türüdür. Ancak günümüzde sınıflar hiyerarşisinin ve toplumsal yapıların gelişen bilgiye dayalı teknolojilerin sosyal hayatı etkilemesi sonucunda ortaya çıkan toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde, kuşaktan kuşağa aynı boyutlarda

nakledilememektedir. Çünkü toplumsal değişim ve dönüşüm sonucunda, yeni yapılanmalar ortaya çıkmakta ve bir önceki toplumsal ve kültürel değerlerin etkililikleri de azalmakta veya kaybolmaktadır. Böylece sağduyu bilgisinin bir kuşaktan diğer bir kuşağa geçmesi zorlaşmaktadır.

Teknik Bilgi: Teknik bilgi daha sistemli ve daha dar alanlara yönelik bir donanım bilgi türüdür. Ne Spiritualist filozofların ortaya attıkları gibi; bazı ideal gayelere ulaşmak için bir çare ve ne de Pozitivist filozofların ortaya attıkları gibi; tatbikata aktarılmış bir bilgi türüdür. Bireylerin dünyaya hâkimiyet kurmak için kullandıkları ve teknolojik üretime dönüştürülebilecek olan bir bilgi çeşididir. Marksistlere göre teknik bilginin sınırları ifade edilenden çok daha geniştir ve üretici güçlerin varlıklarını ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan çok önemli bir bilgidir. Yalnız bu bilgiyi sadece teknoloji boyutuyla algılamak noksan olur.

Bu bilgi; doğayı, insanı ve toplumu anlayarak onlara egemen olup; onları yönetmek için gereken bütün üretici, yıkıcı, koruyucu, yönetici ve plânlayıcı çareleri ve etkinlikleri kapsamına alır.

Teknik bilgiye sahip olma ve bu bilgiye dayalı yeni teknolojileri kullanma potansiyel ve güçleri her toplumda aynı olamaz. Böyle bir bilgi gerekli durumlarda, bir uzmanından daha basit bir işi yapan işçiye kadar uzanır. Sanayi toplumunda bu bilgi türü sosyal ve ekonomik yaşamın çok önemli bir gerekliliğidir.

İlkel toplumlarda başka türlü bilgiler olabilmekle beraber, teknik bilgi daha zayıf bir konumdadır. Halbuki teokratik ve karizmatik bünyeli toplumlarda (eski Mısır gibi) teknik bilgi seviyesi oldukça yüksek bir konumdadır. Buna karşılık yüksek seviyeli bir bilimsel ilerleme kaydedilememiştir. Hattâ kapitalizmin başlangıcında bile, teknik bilgiler bilimsel ilerlemelere bağlı olarak değil de fabrikalarda ve çalışma yerlerinde geliştirilmiştir.

Teknik ve bilimsel bilgi arasındaki bağ ancak XX. Yüz yılda ve sadece teknoloji sahasında doğmuştur. Bu da yüksek seviyede bilgi birikimlerine sahip olan mühendisler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Politik Bilgi: Sosyal bir toplumun veya sosyal bir ortamın; geçmiş, şimdiki ve gelecekteki durumu üzerine yürütülen fikirleri kapsayan bir bilgi çeşididir. Böyle bir bilgi türü, daha çok angaje ve kabullere dayanan bir özelliğe sahiptir. Bazılarına göre gerekli olan ve kabul gören bir politik bilgi, başkalarına göre gereksiz ve kabul görmeyen bir bilgi çeşididir.

Politik bilgi, birtakım şartlar altında hem “**oportunist**” ve hem de “**reformcudur**”. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse; politik bilgi “**ideoloji**” dolu bir bilgidir. Gruplar arasındaki anlaşmazlıkların çoğaldığı toplumlarda, bu bilgi çok önemli bir yer tutmaktadır. Hattâ bu durumda bilimsel bilgi de politik bilgiye bağımlı olarak gelişir. Bilgi toplumuna geçişin sancılarının yaşandığı dünyamızda, globalleşme ve küreselleşme kavramlarının ifade ettiği yapılanmalara bağlı olarak, üretilen ve tüketim maksatlı satışa sunulan en önemli meta bilgi ve bilgi bağımlı yeni teknolojilerdir. Yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda elde edilen yeni bir bilgi teknolojisi, onu ortaya çıkaran toplum veya devletin güç adına çok önemli bir güç elde ettiği bilinmektedir. O zaman böyle bir teknolojinin daha verimli ve daha yüksek düzeyde bir başka biçimi keşfedilmeden, genel ve evrensel manada başka toplumlara mal edilmez ve aktarılmaz. Her zaman üretilen yeni bilgi teknolojileri birer sır gibi saklanmaktadır. İşte bu saklama ile ilgili yapılan bütün çalışma ve uygulamalar, politik bilgi kapsamlıdır. Bugün iler endüstri ülkelerinde bu tür uygulamalara rastlamaktayız.

Bilimsel Bilgi: Bilinmesiyle insan yaşantısının kolaylaştırılması maksadına dönük olarak elde edilen bir bilgi türüdür. Bu bilgi türü; ideoloji gibi belli bir gayeye hizmet etmez. Çünkü bu bilgi çeşidi daha genel bir perspektife sahiptir. Dolayısıyla çıkar amacı gütmeyen bir bilgi şeklinde ortaya çıkar.

Antik sitelerde bilimsel bilgi, felsefeyle karışık bir durumda algılanıyor olmasına rağmen, başka toplumlarda daha önemli bir yere sahipti. Ancak kapitalist yapıya sahip toplumsal yapılanmaların gelişmesiyle, bilimsel bilgi felsefe ile rekabet etme ve çatışma pozisyonuna geçmiştir. Bilimsel bilgi daha sağlam ve gerçekçi temellere dayandırılabilen bir bilgidir.

Bilimsel bilgi kavramsal ve deneysel bilgi türleri arasında bir bağlantı ve denge kurmaya çalışan, organize ve sistematik bir bilgidir. Fonksiyonel çerçevelerden hareket eden bu bilgi türü, hem yaşantılara dayanmaktadır ve hem de deneysel olarak doğrulanmayı gerektirmektedir.

Bilimsel bilgi daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi, belli bir ideolojinin hizmetinde değildir. Adeta bağımsız bir bilgi çeşidi olarak da algılanan bu bilgi türü: sosyal kadro ve ortamlardan tamamen bağımsız olduğu sanılmıştır. Göreceli bir bağımsızlığa sahip olan bu bilgi türünü Pozitivistler, yanlış anlamışlardır. Onlar bu bilgi türünün her şeyin üstünde mutlak ve bağımsız bir varlığı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak sosyal bir ortamda ortaya çıkabilen bilimsel bilginin içerisinde **“sosyal katsayılar”** önemli bir yer tutmaktadır. Bilgi geliştikçe, bu sosyal katsayıların önemi de aynı derecede artar.

Gurvitch, bilimsel bilginin sosyal katsayılarını, önce doğa bilimleri ve gerçek bilimler açılımında ele alarak ifade etmeye uğraşır.¹¹

* Bilimsel bilgi, hem yaşantı ve hem de deneyelemeye bağlı olması sebebiyle insanların bireysel etkilerini taşır ve bu anlamda her zaman beşeri bir nitelik gösterir.

* İkinci olarak, her bilim kavramsal – işlevsel bir referans kadrosuyla deney ve deneyeleme arasındaki bağlantı üzerine kurulur. Her bilimin kavramsallaştırılması ise, bilimsel bilginin içine sosyal katsayıların girmesini gerektirir. Böylece, doğrulanmış olsun veya oymasın, her yeni varsayım, içinde bulunduğu toplum yapısının izlerini taşır.

¹¹ Gurvitch, Georges. a.g.e., s.: 34

* Üçüncü olarak, diğer bilimlerden daha çok, doğa ve deneysel bilimlerin laboratuvarlara, araştırma merkezlerine ihtiyacı vardır. Araştırmanın plânlanması ve organizasyonu çoğu kez, ulusal sınırları da aşarak uluslar arası bir örgütlenme gerektirir. Böylece bilimsel araştırmalarda, ulusal olsun yada uluslar arası olsun her zaman sosyal katsayıların belli bir ağırlığı olacaktır.

* Dördüncü olarak, bilimle gerçek arasında daima bir ilişki vardır. Gerçeğe dayanmayan ve gerçekle ilişkisi olmayan bir bilim düşünülemez.

Gerçeği etkilesin yada ondan etkilensin, ortaya çıkan her bilimsel bilgi, belli bir sosyal ortam içerisinde yayılma durumundadır. Eğitim, radyo, televizyon gibi değişik iletişim araçları yardımıyla yayılan bilimsel bilgi, bu araçların kullanılma şekillerine göre değişikliğe uğrayabilir.

Bu ve benzeri açıklamalardan anlaşılacağı üzere, bugün tamamen sosyal ortama bağlı olan bilimsel bilginin sosyolojik açıdan incelenmesi, başlı başına bir bilgi alanı oluşturmaktadır. Tarih ve sosyoloji gibi beşeri bilimler her ne kadar diğer beşeri bilimlerden daha az politik ve ideolojik gayelere hizmet etseler de, tamamen kendilerini bu etkiden kurtaramamaktadırlar. Oysa bilgi sosyolojisi, nesnel bur biçimde bilimsel bilgiyi, toplumsal çerçevelere bağlı olarak incelemek ve her türlü politik ve ideolojik eğilimlerden kurtarmak durumundadır. Eğer bilgi sosyolojisi bu hedeflerine ulaşabilirse, bilim ve insanlığa yararlı olabilir. Fakat burada unutulmaması gereken bir nokta da yine, bilgi sosyolojisiyle uğraşan kimselerinde belli bir toplumun ve belli bir kültürün ürünü olmaları ve bu nedenle, her ne şekilde olursa olsun, mutlaka sosyal kat sayıların kendilerini hissettirmeleridir.

Felsefi Bilgi: Bu bilgi türü, ikinci derecede bir bilgi şeklinde ortaya çıkar. Diğer bütün bilgi türlerinden faydalanan felsefi bilgi, daha çok üst düzey bireylere ait bir bilgi alanıdır. Basit sosyal yaşamla pek alakalı olmayabilir. Felsefi bilgi her zaman bireyin bilgisini kolektif bilgidan daha üstün tutmaktadır.

Eski çağlarda antik sitelerde ve kapitalizmin ilk devirlerinde, felsefi bilgi, diğer bilgi türlerinden daha büyük bir itibar görmüştür. Başka toplumlarda bu durum pek göze çarpmamaktadır. Kısaca şunu ifade edebiliriz ki; rekabet kapitalizminin bünyesine, bilimsel bilgi ve organize kapitalizm bünyesine de teknik bilgi uygun düşmektedir.

Bu ifade etmeye çalıştığımız bilgi türleri, toplumdan topluma farklılıklar arz etmektedir. Bunun sebebi de; yine Gurvitch'in ifade ettiği gibi, bilgi sistemleriyle sosyal yapılar arasında fonksiyonel korelasyonların bulunmasıdır. Bilgi sistemlerinin rol ve fonksiyonları, her toplumda aynı doğrultu ve özelliklerde gerçekleşmeyebilir. Teokratik ve karizmatik sistemlerde bilginin rolü sınırlı olmak durumundadır. Buna karşın, endüstrileşmiş kapitalist sistemlerde ise, önemli bir role sahiptir. Sosyal yapısı gereği, köylü sınıfında da bilgi çok aranan bir değer olmamasına rağmen, burjuvazide oldukça aranan ve popüler bir değer durumundadır.

Gurvitch, bilgi türleri arasında sosyolojik bir sınıflama da yaparak; biz, başkası, grupsal, toplumsal, politik, teknik, sağduyu, dış dünya bilgileri bilimsel ve felsefi bilgilerden daha fazla sosyal ortama bağlıdırlar. Toplumla felsefi bilgi arasındaki bağlar daha zayıftır. Yine de bu son iki bilgi türü sosyolojik olarak incelenebilirler.

Bilimsel bilgi sosyolojisi ve felsefi bilgi sosyolojileri arasındaki farklılıklardan birisi de; felsefesal bilgi sosyolojisinde kristalleşen arananlar (bilgi sistemleri) ve öğretilenlerin bulunması ve bunların her bir gelişme evrelerinin de, değişik ve farklı bir toplum yapısını oluşturduğu unutulmamalıdır. Buradaki farklı öğretiler, toplumsal değer ve normların oluşumu sistemi çerçevesinde, mevcut bulunan toplum görüşlerine bağlı olarak yorumlanabilmektedir. Buda, sosyolojik bilginin, sosyal yapılanmalarla olan yakın ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Bilgi sistemlerinin beslendiği kaynakları itibariyle ve kendilerine has ayırt edici özellikleri sebebiyle gruplara ayrılmaları ve sınıflandırılmaları, birbirlerinden tamamen farklı bilgi sosyolojilerinin olduğu izlenimini uyandırabilir. Başından beri fikirlerine başvurduğumuz Gurvitch, bilgi

sosyolojisinin sadece kalıplaşmış bilgi türlerini kaynakları ve gelişime süreçleri çerçevesinde incelemek yerine, bilgi türlerinin değişen hiyerarşik yapıları ile sosyal yapılar arasındaki ilişkileri incelediğini ifade etmektedir. Bu yüzden, bilgi sosyolojisi dinamik bir karaktere sahiptir. Kısacası, her bilgi türü içerisinde, çeşitli istikametlere doğru bilgiyi üreten mekanizmalar bulunmaktadır. Şüphesiz bu mekanizmalar akıl ile olan uyum ve bağlantıları ölçüsünde gelişir ve daha üretken olabilirler.

Bilgi Şekilleri: Sosyal sistemi oluşturan sosyal kadro, kurum ve kuruluşlar ile bilgi türleri arasında destekleyici ve besleyici ilişkiler bulunmaktadır. Bilgiyi arayıp bulan ve onu kendi çıkarları doğrultusunda kullanan, sosyal bir varlık olan insanın kendisidir.

Bilgi sistemlerinin farklılıkları; birey, sosyal kadro, kurum ve kuruluşların bu sistemleri algılama ve kendilerine has fonksiyonları çerçevesinde değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Gurvitch bunları, beş gruba ayırarak ikili sistemler şeklinde değerlendirmiştir:

- 1- Mistik Bilgi ve Rasyonel Bilgi.
- 2- Amprik Bilgi ve Kavramsal Bilgi.
- 3- Pozitif Bilgi ve Spekülatif Bilgi.
- 4- Simgesel Bilgi ve Yeterli Bilgi.
- 5- Bireysel Bilgi ve Kollektif Bilgi.

Yaşantıların ve varılan yargıların bir birleşimi olan bilgi sistemlerine, basit ve yalın bir biçimde rastlamak çok tesadüfi bir olaydır. Çünkü bilgi eşya ve objelerin yüzeylerinde dolaşmaz ve aranmadan bulunmaz. Bilgi sistemleri değişik şekillerde birleşip, birbirlerini tamamlayarak ayrılmaz bilgi sistemleri bütünü şeklinde bilgi türlerini meydana getirmektedirler. Ancak günümüzde bilgi sistemlerinin farkına varılabilen özellikleri doğrultusunda yapılan gruplamalar, ileride ortaya çıkarılabilecek yeni yeni değerlere bağlı olarak değişebilir veya yeni bilgi türleri ortaya çıkabilir.

Mistik Bilgi ve Rasyonel Bilgi: Bu bilgi türü deneysel manada doğrulama imkânından yoksun olan bir bilgi türüdür. Varlığı akıl yoluyla kabul edilen mistik bilgi, yaşantılara ve yargılara bağlı olarak teşekkül eder. Çoğu durumda yargılar ağır basarak, yaşantıları tesiri altına alabilir. İlkel bir zihniyet yapısına daha yakın olan bu bilgi türü, daha çok ilkel toplumlara has gibi gözükmektedir. Burada doğa üstü olay ve olguların duygusal faktörleri, mistik bilgi şeklinin yaşantıya dayanan bilgi türünden daha baskın olduğu anlaşılmaktadır.

Toplumların gelişmesi ve edindikleri yeni bilgi sistemleriyle, mistik faktör yerini hızla yaşantıya ve akla dayanan rasyonel faktörlere terk etmektedir.

Bütün toplumlarda bilginin mistik veya rasyonel karakteri, toplumsal çerçevelere ve konjonktüre dayalı olarak değişiklik gösterir. Kısacası, rasyonel ve mistik bilginin toplumdan topluma ağırlıkları açısından farklılıklar gösterdiğini iddia edebiliriz. Örneğin siyasi otorite, elindeki politik ve felsefi bilgi türlerinin kullanımıyla, mevcut toplumsal konjonktüre bağlı olarak bilinçli bir şekilde bu bilgi türüne ağırlık verebilirler.

Amprik Bilgi ve Kavramsal Bilgi: Bu ikili bilgi türü ile mistik ve rasyonel bilgi ikilisi arasında benzer ilişkilerden bahsedilebilir. Ancak buradaki ikili bilgi türleri arasında birinin diğerinin alternatifi olma gibi bir ilişki pek göze çarpmaz. Buradaki bilgi türleri daha görelî bir karaktere sahiptirler.

Esasında her bilgi, mutlaka bir yaşantıya ve kavramsallaştırmaya dayanmaktadır. Ancak kavramsal ve amprik özellikler, ağırlıkları itibarıyla bilgiden bilgiye farklılıklar gösterirler. Felsefi ve bilimsel bilgi türleri ile teknik bilgi ağırlıklı olarak kavramsal nitelikler gösterirler. Özellikle teknik bilgi, daha fazla kavramsallaşan bir bilgidir. Fakat dış dünyanın algısal bilgisi daha fazla amprik özellikler göstermektedir. Bunların yanında, biz ve başkası bilgisi, politik bilgi ve sağduyu bilgisi toplumsal çerçevelere bağlı olarak bazen amprik ve bazen de kavramsal nitelikler göstermektedirler.

Yinede hemen hemen her bilgi türünde, amprik ve kavramsal özellikler arasında bir baskınlık mücadelesi bulunur. Bu durum bilimsel bilgide daha açık bir şekilde gözlenmektedir. Bu çatışma ve çekişme bilimsel bilginin temel özelliklerindedir. Kavramsal ve amprik bilgi şekilleri arasındaki çatışmalar, sadece bilimlerdeki gelişmelere bağlı olarak değil, aynı zamanda toplumsal çerçevelere bağlı olarak ortaya çıkarlar.

Amerika Birleşik Devletlerinde amprik sosyoloji daha çok gelişme göstermiş olmasına karşın, Fransa'da kavramsal yada kuramsal sosyoloji daha ağırlıklı durumdadır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; bilimin optimum bir şekilde gelişebilmesi için, her iki bilgi çeşidi arasında bir dengenin kurulması zorunlu görülmektedir.

Pozitif Bilgi ve Spekülatif Bilgi: Esasında bütün bilgi türlerinde spekülatif yaklaşımların, bilgiye ulaşmak için bir başlangıç noktasını oluşturduğu bilinmelidir. Birçok keşif ve buluşlar başlangıçta spekülatif yaklaşım ve varsayımlara bağlı olarak ortaya çıkmışlardır. Pozitiflik niteliği de sadece bilimsel bilginin ve bilimin bir niteliği değildir. Etrafımızı kuşatan eşya olay ve olguların derinliklerinde saklı olan ve araştırılarak ancak elde edilip bilinmeye değer olan her şey, pozitif bir niteliğe sahiptir. Bunu daha da genelleştirirsek; geleneklere, yaşantıya ve bunların pratiğine dayanan dış dünyanın algısal bilgisi ile sağduyu bilgisi de pozitif özellikler gösteren bilgi türleridir. Diğer yandan, bilimsel bilgide olduğu gibi, teknik bilgide de spekülatif faktörün önemi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Gerçekten her hangi bir bilgi türü tesadüfi sebeplere bağlı olarak ortaya çıkmadığı sürece, denenip gerçeklik ve geçerliliği test edilmeden önce, hakkında spekülatif varsayımlarda bulunularak birtakım hipotezler ortaya atılmıştır.

Simgesel Bilgi: Bir bilgi türünün mutlak bir doğru olarak ortaya çıkması veya gözükten tek gerçeklik olarak kabul edilmesi doğru bir yaklaşım olmadığı gibi, yapılmaya çalışılan bu ikili bilgi eşleştirmeleri de

göreceli bir nitelik taşımaktadır. Bilgi sistemlerindeki gerçeklik ve mutlak doğruluk olgularını, mutlak doğruya ve gerçekliğe yakınlık durumları olarak algılamak gerekmektedir.

Yaşantımız boyunca etkileşim içerisinde bulunduğumuz her varlığın simgesel bir değeri bulunmaktadır. Etrafımızı kuşatan eşya, olay ve olguları da yine simgelerle ifade etmek durumunda kalırız. Ancak Gurvitch'in değindiği gibi; simgelerle işaretleri karıştırmamak gerekir. İşaretler, herhangi bir anlamın yüklendiği kısaltmalar ve canlıları istendik bir davranışa yönlendiren talimatlardır. Trafik işaretleri buna anlamlı bir örnek teşkil etmektedir. Simgeler ise, bireysel ve kolektif bilincin dışında gerçek olsun veya olmasın, bilgi içerikleri arasında yardımcı ve tanıtıcı roller üstlenen işaretlerdir.¹²

Toplumsal manada çevremiz ve yaşantımız, çeşitli türlerde özellikleri olan simgelerden oluşmaktadır. Ancak bilgi sistemleri açısından önemli olan simgeler; entelektüel eğilimler gösteren simgelerdir. Örneğin; matematiksel hacim ve ebatlarda, zaman ve mekân kavramlarında detaylara girmeden ilk kullanacağımız anahtar unsurlar veya işaretler, gerçek simgelerdir. Simgeler bir bilgi sisteminin bilim olarak algılanabilmesi için başlangıçta edinilen kabullenmelerdir.

Politik bilgi, biz ve başkası bilgileri ve sağduyu bilgileri daha çok simgesel ağırlıklar taşımalarına karşın, teknik bilgi, daha çok gerçek bir bilgi olma niteliğine sahiptir.

Bireysel Bilgi ve Kolektif Bilgi: Sosyal manada bireysel ve kolektif özellikler, her bilgi türünde kolayca rastlanılan özelliklerdir. Çünkü bilgi sosyal bir nitelik taşıyan değer olarak, bireyi ve toplumu ilgilendiren özelliklerle doludur.

İlkel toplum yapısından daha çağdaş bir toplum yapısına geçişi ifade eden toplumsal değişim ve tekamül sürecine bağlı olarak, bireysel bilgi de kolektif bir özellik kazanmaktadır. Esasında bireysel ve kolektif bilgi

¹² Gurvitch, Georges, "*La Vocation Actuelle de la Sociologie*". Cilt: 1, 1963, s.: 89 – 98.

türlerini birbirlerinden tamamen ayırmak mümkün değildir. Çünkü kolektif bilgide bireysel özellikler ve bireysel bilgide de kolektif özellikler bulunmaktadır. Buradaki her iki bilgi türü de toplumsal çerçevelere bağlı olarak doğar ve gelişir. Yine de kolektif bilgide toplumsal katsayılar ve bireysel bilgide de bireysel katsayılar ağır basmaktadır.

Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi, temelde toplumsal karakter de olan bilgi sistemleri, bireysel ve kolektif özelliklerle doludur. Ancak bu özelliklerin ağırlıkları bilgi türlerine göre değişebilir.

Bu çerçeveden bakıldığı zaman, sağduyu bilgisi yapısı gereği kolektif bir nitelik taşımaktadır. Çünkü bu bilgi alanı toplumsal değer ve normları da ifade etmektedir. Ben'in bilgisi ise adından da anlaşılacağı üzere, daha çok bireysel özelliğe sahiptir. Yine politik bilgide kolektif faktörler ağırlıkta olmasına rağmen, teknik ve bilimsel bilgilerde bireysel faktörler ön plândadır.

Gurvitch'in bilgi sınıflandırmalarına dayanarak izah etmeye çalıştığımız bilgi sistemlerinin, zamanla diğer bir bilgi türüne dönüşme avantajı veya dezavantajı olabilir. Pozitif bilgi ile amprik bilginin ve spekülative bilgi ile de kavramsal bilginin birbirlerine denk gibi algılanmaları her zaman doğru olmayabilir. Çünkü; bazı durumlarda amprik bilginin spekülative bir bilgi ve kavramsal bilginin de pozitif bir bilgi şekline dönüşebileceğini varsaymak gerekmektedir.

Bilgi türleri arasındaki ayrımı sağlayan farklılıkların anlaşılabilirlik düzeyleri bazen oldukça anlaşılır ve basit ve bazen de, anlaşılması zor ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Pozitif bilgi ile spekülative bilgi arasındaki fark kolay anlaşılacak bir konumda değildir. Çünkü pozitif bilgi, ihtimalleri kabul etmez ve sadece yapılan ve bilinen şeyleri kabul eder. Spekülative bilgi ise bunun tersine, daha ağırlıklı olarak hayal gücüne önem verir. Bu bilgi çeşidine bağlı olarak çıkarılan sonuçların doğruya çok yakın olup olmadığı önceden kolayca kestirilemez. Diğer yandan, pozitif bilginin rasyonel bir bilgi ve mistik bilginin de spekülative bir bilgi olduğu iddia edilebilir.

Bilgi sistemleri ile ilgili yeni açılımlar, yeni bilgi tasnifini gerektirebilir. Zaten yapılan sınıflandırmalar da bilginin özellikleri açısından anlamlıdır.

Bu bilgi türleri yanında, doğuştan getirilen ve kendine has davranışları göstermemize rehberlik eden bilgi kalıplarından da bahsedilebilir. Esasında temel gerçeklik burada aranmalıdır. Bunlara sezgisel ve düşünsel bilgi türleri de ilave edilebilir.

Bilginin insan hayatındaki yeri ve önemini, insanlık tarihini inceleyerek elde edeceğimiz bilgiler ışığında anlayabiliriz. İnsanlığı maddeten yücelten her değişim ve dönüşüm sürecinin esas dinamiğinin bilimsel bilgi ve buna bağlı olarak geliştirilen yeni bilgi teknolojilerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Esasında geçmişten günümüze ve geleceğe dönük olarak verilen insanlık mücadelesinin temelinde bilgi ve bilgi toplumuna ulaşma plânları yatmaktadır. Bilgi insanı yücelterek mükemmelleştiren en temel güç ve enerji kaynağıdır. İktisadi anlamda ifade edildiği gibi, sınırlı doğal kaynakların sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamak için, ihtiyaca bağlı olarak yeterli olmaları bilimsel bağlamlı yeni teknolojilere dayanmaktadır.

Sosyal yaşamın sürdürülmesi için, insanlarla doğal kaynaklar arasındaki dengenin korunması günümüz insanının en temel sorunlarından birisidir. İnsanlarla doğal kaynaklar arasındaki dengesizliğin giderek artması ihtimali, Thomas Robert Malthus adlı bir İngiliz keşifini çok düşündürüyordu. Malthus'un 1798 yılında yazdığı kitap kendisine dünya çapında bir şöhret kazandırıyordu. "**Nüfus Üzerine Deneme**" adlı eserinde, "nüfus gücü, insanın yaşamını sürdürebilmesi için yer yüzündeki üretme gücünden sonsuz derecede daha büyüktür" diyerek insan türünün geleceğe dönük olarak karşı karşıya kalabileceği en büyük tehlikeye işaret etmek istiyordu.¹³

¹³ Malthus, T. R., "*Toplumun Gelecekteki Gelişmesini Etkileyen Şekliyle Nüfus Üzerine bir Deneme*". Londra, 1798, Bener, J., in notlarıyla yeniden basım. New York, 1965. s.: 3.

Gerçekten de, tarım üretiminin gelecek yirmi beş yılda bir kat artırılabilceği düşünülse bile, bu katlanmanın tekrar tekrar devam edeceği ve sonradan yine aynı tempoda yada değişik tempolarda sürüp gideceğini var saymak en azından toprak konusunda bilinen bilgilere ters düşmektedir. Çünkü bu manada toprağın da bir kapasitesi vardır.¹⁴

Malthus, İngiltere'nin nüfusunun gelecek yirmi beş yılda geometrik olarak 7 milyondan 14 milyona, bir sonraki çeyrek yüz yılda da 28 milyona, daha sonra 56 milyona ve 112 milyona ulaşacağını, buna karşılık olarak halkın günlük gıda ihtiyaçlarının karşılanması için toprağın mevcut ve sınırlı kapasitesi bağlamında çok yetersiz kalacağını düşünüyordu. Bunun sonunda ise, açlığın ve yoksulluğun, kıtlık ve hastalık dolayısıyla kitle halindeki ölümlerin artmasından ve sosyal dokunun param parça olmasından korkuyordu. O an için elde olan bilgi ve deneyimlere bağlı olarak, gerçekten kıyamet senaryolarının yazılması akla uygun gelmekteydi.

Malthus ile bütün çağdaşları arasındaki tartışmalardan, Malthus'un denemesini sırf birtakım yazarların (Godwin, Condorcet) insanın mükemmelleşme yeteneğinin argümanlarını çürütmek maksadıyla ele aldığını düşünebiliriz. Bu iyimser yazarlar, insanlığın geleceği ile ilgili olarak, oldukça umut dolu ifadelerde bulunuyorlardı. Mevcut durum çerçevesinde insanlığın kendini geliştirme becerisi ve bilgi alanlarındaki atılımlar sayesinde gelecekte, toplumsal içerikli suç ve hastalıklardan arınmış ve hatta savaşlardan bile arınmış çok daha adil bir toplumsal yapıya kavuşulabileceğini düşünüyorlardı.¹⁵

Ancak bu iyimser düşünürlerin aksine Malthus, daha karamsar tablolar çiziyordu. Hızlı nüfus artışının insanlığın geleceğini çok kötü bir şekilde etkileyeceğini iddia ediyordu. Ona göre yer yüzünün doğal kaynakları üzerindeki baskı ve israfı dayanan hor kullanmalar yüzünden derinleşen bu uçurumun, bir "var"lılar ve "yok"luar zümrelerini ortaya

¹⁴ Malthus, T., R., a.g.e., s.: 27 – 32.

¹⁵ Heilberner, R., C., "Dünyevi Filozoflar", New York, 1986, "Dünya Nüfus Tahminleri", 1988, s.: 77 – 78.

çıkardığını ve uzayıp giden bir mücadelenin, belki de insanlığın sonunu getireceğini savunuyordu.

İyimserlerle kötümserler arasındaki bu tartışmalar o zamandan beri farklı boyutlarda da olsa sürüp gitmektedir. İnsanlığın bilgiye dayalı açılımlar sayesinde mükemmelleşme yeteneklerinin gelişmekte olduğunu ve böylece üretim mekanizmalarının artan nüfusun kat kat fazlasını dahi besleyebilecek düzeylere rahatlıkla ulaşabileceğini savunanlar zaman zaman hayal kırıklığına uğruyorlardı. Böylece Malthus'un kıyamet senaryoları daha da dikkat çekici hale geliyordu. Burada en büyük etken, mal ve hizmetler alanındaki arz ve talep dengesizliğini körükleyen yer uyuşmazlıklarıydı. Ekonomik olarak bunun adı kıtlıktı. Zaman içerisinde hızla gelişen ulaşım, iletişim ve taşıma teknolojileri sayesinde daha zengin kaynakların bulunduğu bölgelere birtakım göçler olmaya başladı. İngiliz adalarını büyük gruplar halinde terk eden insanlar, dünyanın başka yerlerinde daha iyi yaşam şartları aramaya koşuyorlardı. 1820'li yıllarda sadece 200.000'den daha fazla insan dışarıya göç etmiş iken, daha sonraki yıllarda bu rakam tam üç katına çıkmış ve 1850'li yıllarda 2.500.000'e ulaşmıştı. 1815 ve 1914 yılları arasında, yirmi milyona yakın İngiliz ülkelerini terk etmişlerdi.¹⁶ 1900 yılına kadar İngiltere'nin nüfusu 41 milyon idi. Eğer dış göç olmasaydı bu rakam 70 milyonu geçerdii.

Malthus, denemesini yazdığı sıralarda bir başka gelişme gerçekleşiyordu; bu da başka yerlerde olduğu gibi, İngiltere'de de tarım üretimi ve ürünlerindeki yeni bilgi teknolojilerin etkileriyle gerçekleşen gelişmelerdi. Bu gelişmeler o kadar önemli idi ki, daha sonra buna tarım devrimi de denilecekti.¹⁷

Bunlar tesadüfi olarak meydana gelen olay ve gelişmeler olmaktan ziyade, birbirlerine bağlı olarak ve bir birlerinin ardı sıra meydana gelen ilerlemelerdi. Yeni besicilik teknikleri, arazinin daha iyi kullanımı, yeni tarım aletlerinin kullanımıyla daha geniş tarım alanlarının ekilebilmesi,

¹⁶ Mathias. P., "*İlk Sanayileşen Ulus*", Londra, 1969, s.: 452.

¹⁷ Cipolla. "*Dünya Nüfusunun Ekonomik Tarihi*", 1988, s.: 89 –90.

kamu arazilerinin koruma altına alınması ve bataklıkların kurutulması, yeni çiftçilik yöntem ve tekniklerinin daha iyi tanıtılması, ulaşımda kaydedilen ilerlemeler gibi insani faaliyetlerin hepsi bilgi ve bilgi bağımlı yeni teknolojilerin insanlığa sunduğu fırsatlardır.

Bu sayede, genel manada insanlığın bir yandan gıda maddeleri nitelik ve nicelik bakımlarından artarken, diğer yandan insanlığın refahı yükseliyordu. Aynı zamanda ölüm oranlarının düşmesiyle nüfus oranları da yükseliyordu. Yine de gelişmekte olan iç kaynaklardan herkese ihtiyaçlar ölçüsünde gıda sağlamak dağıtımdaki adaletsizliklerden dolayı mümkün olmuyordu. Burada da Malthus haklı gibi gözüküyordu.

Ne var ki 19. yüz yılın üçüncü çeyreğine kadar İngiltere'nin hububat, et ve diğer gıda malları kuzey Amerika, Avustralya ve diğer ülkelere daha önce gitmiş bulunan göçmenler tarafından sağlanıp, buharlı gemilerle da naklediliyordu.

Malthus'un kasvet dolu tahminlerinin aksine, yine kendi yurttaşları sayesinde, toprağın içerisindeki gücün, nüfusun gücüne uyum göstermesi mümkün hale gelmişti.

Üçüncü ve en önemli gelişme, Malthus denemesini yazmadan yaklaşık yirmi yıl önce, İngiltere'de sanayi devriminin ilk aşamasının başlamış olmasıydı. Artık insan eli becerilerinin yerine mekanik aletlerin, hayvan ve insan gücünün yerine de adale gücüne dayanmayan enerji kaynaklarının geçmesiyle, üretkenlikte de çok anlamlı bir sıçrama kaydedilmişti.¹⁸

Daha ilkel biçimlerde olsa bile, enerji ile çalıştırılan bir iplik eğirme ve bükme makinası ile elle çevrilen bir çarkın yaptığı işin, iki yüz katı bir iş yapabiliyordu. Üstelik bu makinaların çalıştırılabilmesi için yakıt olarak gerekli olan kömür ve fabrikalardan çıkan mamul madde ve ürünleri, ihtiyaç duyulan başka yerlere taşımak için, yüzlerce beygir gücündeki buharlı lokomotifler kullanılıyordu.

¹⁸ "Dünya Kaynakları", 1990 - 91, s.: 254 - 255.

O zamana kadar meydana gelmiş olan teknolojik atılımların hiç birisi, sanayi devriminin gerçekleştirdiği ürün artışı kadar bir artış sağlayamamıştı.

Buhar gücünün ortaya çıkmasıyla, kısa ve orta vadelerde bir çok sonuçlar elde edilmiştir. Böylece Malthus'un nüfus patlaması olarak ifade ettiği korkulu rüyası gerçekleşmemiş oluyordu.

Sanayi devrimi öylesine verimliliği artırmıştı ki, hem milli refah ve hem de halkın genel satın alma gücü, insan sayısındaki artışların fersah fersah önüne geçmişti. 19. yüz yıl boyunca, İngiltere'nin nüfusu dört kat ve millî hasıla da on dört kat artmıştır.¹⁹

Bu oluşumlar insanlığın bir çok bakımlardan katettiği en büyük başarı deneyimleri arasında bulunuyordu; temsili hükümetin doğuşundan veya dinde hoş görünün artmasından çok farklı fakat en az onlar kadar da önemliydi. Sanayi devrimi, kendine has araştırma ve sorgulamaya dayalı olup, kendisinden daha önce meydana gelen bilimsel devrimle birlikte, ekonomik büyüme ve teknolojik ilerlemenin beraberinde yerleşerek kök salıyordu. Yeni icatlar, yeni yeni imalat teknikleri, yeni ulaşım biçimleri ve yeni sermaye birbirlerini teşvik etmi eğilimindeydi. Örneğin sacdan mamul, geniş gövdeli buharlı gemiler, 19. yüz yılın ortalarında icat edilirken, hem bilim ve sanayideki çifte devrimin bir ürünü, hem de global ulaşımı, gıda maddeleri ikmalini, göçü v.s.'yi geliştirmenin bir aracı olarak ortaya çıkmıştı. O zamandan beri de, teknolojik değişim ve sanayi kalkınması arasındaki etkileşimi durdurmak mümkün olamamıştır.²⁰

Böylece “nüfusun gücü”, “toprağın içindeki güç” ile değil, teknolojinin gücüyle, yani insan zihninin, işleri yapmakta yeni usul, sistem ve metotlar bulma, yeni aletler icat etme, üretimi yeni teknolojiler sayesinde ihtiyaç fazlası bile olabilecek düzeylere çıkarma, malları ve yeni bilgi teknolojilerini bir yerden dünyanın başka bir yerine daha hızlı nakletme, eski

¹⁹ Malthus, J. R., a.g.c., s.: 254.

²⁰ Wall Street Journal, 5 Haziran. 1991, s.: A 10.

sorunlara karşı, yeni yaklaşımların oluşmasını teşvik etme gibi yetenekleriyle cevaplandırmış oluyordu.

KAYNAKÇA

- Alford, Freud C., *“Is Jürgen Habermas’s Reconstructive Science Really Science?”*, 1985, s.: 338.
- Brehier, Emile, *“Science et Humanisme”*, 1948, s.: 54.
- Cipolla, *“Dünya Nüfusunun Ekonomik Tarihi”*, 1988, s.: 89 –90.
- “Dünya Kaynakları”*, 1990 – 91, s.: 254 – 255.
- Gurvitch, Georges, *“La Vocation Actuelle de la Sociologie”*, Cilt, I, 1963, s.: 47.
- Gurvitch, Georges, *“Les Cardes Sociaux de la Connaisance”*, Paris, Puf, 1966, s.: 24.
- Gurvitch, Georges, a.g.e., s.: 34
- Gurvitch, Georges, *“La Vocation Actuelle de la Sociologie”*, Cilt: I, 1963, s.: 89 – 98.
- Habermas, Jürgen, *“Hermeneutic Claim to Universality”*, In Contemporary Hermeneutics, Josef Bleicher, ed. London Roudledge and Kegan Paul, 1980.
- Habermas, J., a.g.e., s.: 151.
- Heilberner, R., C., *“Dünyevi Filozoflar”*, New York, 1986, *“Dünya Nüfus Tahminleri”*, 1988, s.: 77 – 78.
- Malthus, T., R., *“Toplumun Gelecekteki Gelişmesini Etkileyen Şekliyle Nüfus Üzerine bir Deneme”*, Londra, 1798, Bener, J.,’in notlarıyla yeniden basım, New York, 1965,s.:3.
- Malthus, T., R., a.g.e., s.: 27 – 32.
- Mathias, P., *“İlk Sanayileşen Ulus”*, Londra, 1969, s.: 452.
- Malthus, J., R., a.g.e., s.: 254.
- Ottman, Henning, *“Connitive Interests and Self Reflection”*, In Habermas Critical Debates. 1982, s.: 79 – 97.
- Ruben, David Hilled, *“Marxism and Materialism”*, Sussex, Harvester Press, 1979, s.: 96 – 113.
- Wellmer, Albrecht., *“Communication and Emancipation: Reflections on the Linguistic Turn in Critical Theory”*, ed. John, O’ Neill, London: Heinemeann, 1977.
- Wall Street Journal, 5 Haziran, 1991, s.: A